

Geliş/Received: 03/02/2025
Kabul/Accepted: 13/08/2025
Derleme Makalesi / Review Article

ISSN: 2547-9725

MAVERDİ’NİN EL-AHKAMÜ’S SULTANİYYE ESERİNDE DEVLET YÖNETİMİ: GELENEKSEL DEVLET ANLAYIŞININ İZDÜŞÜMÜ*

Serat KÜÇÜKTERZİ**

Öz

Bu çalışmada, 10. ve 11. yüzyıllar arasındaki İslam devlet yönetimi, el-Maverdi’nin önemli eseri “el-Ahkamü’s Sultaniyye” üzerinden incelenmiştir. Abbasi Devleti’nin yaşadığı yönetim krizine çözüm arayışı içinde kaleme alınan bu eser, dönemin siyasi ve toplumsal koşullarıyla şekillenen geleneksel devlet anlayışını yansıtmaktadır. Maverdi’nin eserin temel amacı, devlet yönetiminin iyileştirilmesine yönelik teorik bir çerçeve sağlamaktır. Maverdi, hem dini hem de siyasi otoritenin tek elde toplanması gerektiğini savunmuştur. Eserin incelemesinde, Maverdi’nin devlet yönetimine ilişkin çözüm önerileri, devlet-toplum ilişkisi üzerine geliştirdiği kuramsal bilgiler ışığında ele alınmıştır. Devlet yönetimi, genel, adli, askeri yönetim ve kamu hizmetleri boyutlarıyla incelenmiştir. Ayrıca, yönetimdeki yetki paylaşımının karmaşıklığı ve bu yetkilerin çatışma olasılıkları ortaya koyulmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Maverdi, el-Ahkamü’s Sultaniyye, Devlet Yönetimi, Geleneksel Devlet Anlayışı.*

JEL Kodu: D73, H83

State Administration in al-Ahkamu’s Sultaniyye by al-Mawardi: A Projection of Traditional State Concepts

Abstract

In this study, the Islamic state administration between the 10th and 11th centuries was examined through the important work of al-Mawardi, “al-Ahkamu’s Sultaniyye”. Written in seeking a solution to the administration crisis of the Abbasid Caliphate the book, reflects the traditional state concepts shaped by the political and social conditions of the time. The core goal of Mawardi’s work is to provide a theoretical framework for improving the administration of

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Bilimleri Doktora Programı’nda, Prof. Dr. Birgül Ayman Güler tarafından verilen, Devlet Bilimi Metodolojisi adlı ders için hazırlanan metnin geliştirilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, kucukterziserat@gmail.com, ORCID: 0009-0002-5372-4419

the state. Mawardi argued that both religious and political authority should be concentrated in one hand. In the review of the work, Mawardi's solution suggestions regarding state administration were discussed in the light of the theoretical knowledge he developed on the state-society relationship. State administration has been examined in terms of general, judicial, military administration and public services dimensions. In addition, the complexity of power sharing in administration and the possibilities of conflict of these powers are revealed.

Key Words: Mawardi, al-Ahkamu's Sultaniyye, State Administration, Traditional State Concepts.

JEL Codes: D73, H83

1. GİRİŞ

11. yüzyılın ikinci çeyreği, Tuğrul Bey'in hükümdarı olduğu Büyük Selçuklular, 1038¹ yılında Gazneli (963-1186) Devleti'nden Nişabur'u aldığında, Abbasi Halifesi Kaim Biemrillah (H. (Halifelik)1031-1075) ile ilk siyasi ilişkilerini kurdular. Kaim Biemrillah, Tuğrul Bey'e elçi gönderip bölgede yağma ve tahribattan vazgeçilmesini ve imara girişmelerini istedi. Tuğrul Bey de bu isteklere uydu. 1040 yılındaki Dandanakan Savaşında, Gazneli Devleti ile savaşan Büyük Selçuklular, tarih sahnesine yeni bir güç merkezi olarak çıkmıştır. Savaşın ardından saltanatının tasdiki için halifeye elçi gönderen Tuğrul Bey, 1043 yılında Rey'e hakim olduktan sonra fethettiği yerlerde Abbasi Halifesi adına hutbe okutmuştur. Kaim Biemrillah 1044 yılında, Baş Kadısı Ebu'l Hasan el-Maverdi'yi Tuğrul Bey'e elçi olarak göndermiş ve Tuğrul Bey'in halka adil muamele etmesini istemiştir. Bir yıl burada kalan Maverdi, Tuğrul Bey'in halifeye itaatkâr ve emirlerine hürmetkar olduğu yönündeki raporunu, dönüşünde halifeye sunmasıyla halifenin Tuğrul Bey'e olan güveninin artmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2017: 160; Köymen, 1976: 35-36).

Tarihte böyle anlara tanıklık etmiş, önemli devlet görevleri üstlenmiş, yaşadığı dönemin devleti olan Abbasi Devletinin güçlenmesi için girişimlerde bulunmuş, din alimi ve hukukçu kimliğiyle öne çıkan Maverdi ve Maverdi'nin bir genel kamu

¹ Çalışmadaki olayların tarihlendirilmesinde, Miladi Takvim esas alınmıştır.

hukuku/devlet bilimi eseri olan el-Ahkamü's Sultaniyye bu çalışmanın inceleme konusudur.

Bu çalışmanın amacı, Maverdi'nin ilgili eseri üzerinden devlet incelemesi yapmaktır. Bu amaç doğrultusunda, çalışmanın kapsamına farklı hedefler de dahil edilmiştir. Maverdi'nin eserinde devlet olgusunun izlerini bulabilir miyiz? Kamu yönetimini/yönetim bilimlerini, günümüzde devletin yürütme erkinin örgütsel temelde "idare kısmına sıkıştırılmış" boyutundan çıkarabilir miyiz?

Çalışmada ilk olarak, inceleme eserinin yazıldığı dönemin koşullarını anlamak için geleneksel devlet, İslam devleti, Abbasiler ve Maverdi ile eseri el-Ahkamü's Sultaniyye hakkında bilgilere yer verilmiştir. İkinci olarak, belirtilen amaç ve hedeflere ulaşmak için eserin analizi yapılarak devlet bilgisi ve devlet-toplum ilişkisi incelenmiştir.

2. GELENEKSEL DEVLET: İSLAM DEVLETİ VE ABBASİLER

Devlet kelimesi, bazen belirli bir toprak parçasında en yüksek siyasi otoriteyi oluşturan yönetim kurumlarını, bazen de siyasi olarak örgütlenmiş bir toplumu veya siyasi yapıyı ifade etmek için kullanılır (Crone, 2004: 3).

Crone'ye göre Orta Çağ Müslümanları, devlet kavramını hem kurum hem de toplum anlamında tanımlayacak özel bir kelimeye sahip değildi. Yönetimi bireyler üzerinden; halife veya kral gibi kişi odaklı görürlerdi. Siyasi olarak örgütlenmiş toplumu ise ümmet veya dini topluluk olarak adlandırırlardı. "Medine" kelimesi bazı filozoflarca Yunan "Polis" kavramına benzer şekilde kullanılsa da genel anlamda "Şehir" demekti ve siyasi düzen anlamı dar bir çevreyle sınırlıydı. Yine Crone'ye göre, devletin kişisel olmayan bir kurum olarak anlaşılması Avrupa'da 16. yüzyılda ortaya çıkıp Orta Doğu'ya geçmiştir. 19. yüzyılda devlet anlamında Arapça "dawla" (Farsça dowlat, Türkçe devlet) kullanılmaya başlanmıştır. Modern dönem öncesinde "dawla", bir hanedanın iktidar dönemiyle ilgiliydi. Ancak, modern dönem öncesi İslam dünyasında, kelime farklı anlamıyla kullanılsa da devlet olarak tanımlanabilecek yönetim türleri bulunmaktaydı (Crone, 2004: 3-4).

10. ve 11. yüzyıllar arasında yaşamış olan Maverdi'nin el-Ahkamü's Sultaniyye adlı eserinde incelemiş olduğu dönem, modern devlet öncesine denk gelmekte olup bu devleti geleneksel devlet olarak nitelendirmek mümkündür.

Geleneksel devlet, kendi toprakları üzerinde şiddet kullanma tekelini elinde bulunduran ve nüfusunu çalışmaya ve askeri hizmete yönlendirme kapasitesine sahip merkezi bir kurum olarak tanımlanır. Bu devlet, meşru toplumsal düzenin sürdürülmesinde askeri gücün örgütlenmesiyle ilgili önemli işlevleri yerine getirir (Lyubashits vd., 2019: 406). Geleneksel devlet, modern devletten farklı olarak, siyasal düzenini yasa veya halk egemenliği yerine dini meşruiyet, kişisel bağlılık ve karizmatik liderliğe dayandırır; yönetim kadrosu kişisel hizmetlilerden oluşurken, yönetilenler genellikle “arkadaşları” ya da “tebaa” olarak kabul edilir. Bu devlet türünde gerontokrasi, ataerkil, patrimonial ve adem-i merkezi yönetim yapıları bulunmaktadır (Weber, 2017: 63-84).

Genel bir devlet tanımı Güler tarafından “İnsan toplumlarının iktisadi ve toplumsal örgütlenme ve yönetim tarzı” şeklinde yapılmıştır (2023: 34). Ona göre devletin özgün işlevi, toplumu iktisadi ve toplumsal açıdan örgütleyip yönlendirmektir. Devlet, “doğal” ve “toplumsal” bir gerçekliktir. Bu özelliklere bağlı olarak da devletin insanlık tarihinde bir “zorunluluk” olarak ortaya çıktığı yaygın bir görüştür (Güler, 2023: 167).

İslam devlet örgütlenmesinin ortaya çıkışıyla ilgili Müslüman düşünürler ve şarkiyatçılar arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Bir görüşe göre, devlet hicret sonrasında ortaya çıkmıştır. Medine toplumu da bu dönemde tam anlamıyla bir devletin bütün özelliklerini taşımaktadır. Diğer bir görüş ise, bu dönemdeki örgütlenmenin daha çok cemaat yapısında olduğu, Hz. Peygamber'in de dini bir liderlik oluşturduğu yönündedir (Davutoğlu, 1994: 236).

Maverdi'nin örnek aldığı deneyim, Kur'an ve Hz. Peygamber'in sünnetinden kaynaklanan ilk İslam devleti dönemine dayanır. Hz. Peygamber, “anayasal belge” olarak nitelendirilen Medine Vesikasını hazırlayarak Müslüman ve gayrimüslim unsurları kapsayan bir siyasi yapı oluşturmuştur.

Hız. Peygamber'in 632'deki vefatından sonra bu devlet, belirlenen hedefler doğrultusunda varlığını sürdürmüş ve hızla büyümüştür (Yazıcı, 1992: Önsöz; Menekşe, 2005: 195). Hız. Peygamber'in İslamiyet'i yaydığı dönemde, Bizans ve Sasani imparatorluklarının birbiri ile devamlı mücadele ederek zayıflaması, Müslümanların bu toprakları hızla fethetmelerine fırsat tanımıştır (Yazıcı, 1992: 1). Hız. Peygamber'in vefatı zamanında, Arap Yarımadası İslam'ın egemenliğine girmiştir (Marriott, 2015: 51).

Hız. Peygamberin vefatının ardından 29 yıllık Dört Halife dönemi başlamıştır (632-661). İslam fetihleri, Hız. Ebu Bekir'in iç düzeni sağlamasından sonra 633'te başlamış, Hız. Ömer'in hilafeti boyunca artarak devam etmiş ve Hız. Osman'ın halifeliğinin ilk yıllarına kadar sürmüştür. Ancak, Hız. Osman'ın şehit edilmesi ve ardından Hız. Ali'nin hilafeti sırasında, devletin iç problemleri nedeniyle fetihler duraklamıştır (Yazıcı, 1992: 2).

Dört Halife döneminin ardından İslam Devleti, 661-750 yılları arasında Emevi Hilafeti (14 halife) tarafından yönetilmiştir. Hız. Ali'nin ölümünden sonra heyet tarafından seçilen halifelik anlayışı sona ermiş ve Muaviye, oğlu Yezid'i halef olarak atamıştır. Böylece halifelik, veraset yoluyla devam ettirilen saltanata dönüşmüştür. Bu anlayış, hanedanlıklar değişse bile bundan sonraki süreçte de devam etmiştir (Yurdaydın, 1971: 18). İslam Devletinin genişlemeye ve birliğini korumaya devam ettiği bu dönemde, Emevi Hanedanı'nın Abbasiler tarafından devrilmesinin ardından İspanya'da Endülüs Emevi Devleti (756-1031) kurulmuştur. Bu devletin çıkarmış olduğu 16 hükümdardan dokuzunun halife ünvanını kullanması, İslam Devlet Başkanlığının temsilinde ikiliğe yol açmıştır (Yılmaz, 2017: 232; Yazıcı, 1992: 2).

Ebu Müslim Horasani'nin liderliğinde bir ihtilal ile Emevi Devleti yıkılmış ve yerini Abbasi Devleti (750-1258) almıştır. İsmi, Hız. Muhammed'in amcası Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim'den alan bu hanedana, "Haşimiler" de denilmektedir. Abbasiler, uzun süre siyasi alanda hakimiyeti ellerinde bulundurmuş ve belli başlı dönemler hariç, Moğollar tarafından yıkılana dek İslam toplumunun manevi liderliğini sürdürmüşlerdir. Bu sürede, toplam 37 halife devlet başkanlığı yapmıştır (Yılmaz, 2017: 236; Yıldız, 1988: 31-37).

Hız. Peygamber dönemi ve siyasi örgütlenmenin daha da geliştiğı Dört Halife Dönemi, İslam toplumlarının devlet, yönetim ve siyasal egemenlikle ilgili görüşlerinin temelini oluşturan bir dönem örneğı teşkil etmektedir. Emevi ve Abbasi dönemleriyle birlikte devletin kurumsallaştığı ve dönemin şartları, kültür ve gelenekleri doğrultusunda belli bir yapı kazandığı görölmektedir (Menekşe, 2005: 195).

3. MAVERDİ VE EL-AHKAMÜ'S SULTANIYYE'SİNE İLİŞKİN NOTLAR

Maverdi, (Ali b. Muhammed b. Habib Ebu'l-Hasen el-Basri el-Maverdi), 974 yılında Basra'da doğmuştur. 1058 yılında, 84 yaşında Bağdat'ta ölmüştür. Ömrü boyunca, kadılık ve müderrislik yapmış, zamanın devletinde önemli görevler üstlenmiştir. Yazar, babasının gül suyu işiyle uğraşmasına atfen Maverdi (ma'ül-verd) lakabıyla tanınmıştır. İlk fıkıh eğitimini memleketinde, Mu'tezile Alimi Abdülvâhid b. Hüseyin es-Saymeri'den almıştır. 1008 yılı öncesinde, Bağdat'ta öğrenimini sürdürmüştür. Nişabur yakınlarında ve diğer yerlerde kadılık yaptıktan sonra Bağdat'a dönmüş, Fıkıh ve Hukuk Müderrisi olarak görev yapmıştır. Fıkıh, usül-i fıkıh, tefsir ve ahlak dersleri vermiş, hadis rivayet etmiştir. İslam coğrafyasında yaşayan en büyük hukukçu bilgin olarak görölen Maverdi, ünü yayılınca Halife el-Kaim tarafından "Baş Kadı" (Akda'l-kudat) olarak atanmıştır (Maverdi'den aktaran Kallek, 2004: 221; Arslan, 1987: 74).

Maverdi'nin yaşadığı dönem, Abbasi Devletinin oldukça zayıfladığı bir döneme tekabül etmektedir (Yıldız, 1988: 31; Çakır, 2009: 8). Abbasi Devletinin zayıf olmasının nedeni, Mısır'da Fatımilerin, Endülüs'te Emevilerin hilafeti ilan etmeleri sonucu, Abbasilerin İslam coğrafyasında tek otorite olma özelliğini yitirmesi olarak görölmektedir (Hasan, 1985: 48). Abbasi Hilafetinin zayıf olmasının bir başka nedeni, Büveyhi Emirlerinin devlet yönetimindeki etkin konumlarıdır. Dini otoritelerini devam ettiren Abbasi halifeleri, devlet yönetiminde fiili hakimiyetlerini kaybetmişlerdir. Devletin yönetimi Büveyhilerdedir. Büveyhi emirleri, kendilerine verilen bir ünvanla yetinmeyip birçok ünvanı halifelerden almışlardır. Şia mezhebinden olan Büveyhiler, Hilafette Abbasilerin hiçbir

hakları olmadığını, devleti yönetme hakkının kendilerinde olduğuna inanıyorlardı; bir dönem Abbasi hilafetinin yerine, Şia hilafetini yerleştirmeyi akıllarına koysalar da siyasi ve kavmi engellerden dolayı bu düşüncelerinden vazgeçip mevcut hilafet aracılığıyla iktidar ve gücün kendi ellerinde bulunmasını tercih etmişlerdir. Bu nedenle Abbasi Halifesinin Büveyhi Emirleri ile yönettiği bir devlet görünümü ortaya çıkmıştır (Sarıbyık, 1996: 5-6; Güner, 2002:11-12).

Abbasilerin bu döneminde, belirli sosyal tabakalar da oluşmaya başlamıştır. Halifeler, emirler, vezirler, komutanlar, valiler, kadılar, tüccarlar, halife yakınları ve ikta sahipleri, bu sosyal tabakanın yüksek kesiminde bulunuyorlardı. Alt tabakayı ise çiftçilik ve zanaatçılık yapan kimselerle hizmetçiler ve köleler oluşturuyordu (Sarıbyık, 1996: 6). Bu sosyal tabakanın yanı sıra insanların dini inançlar ve etnik yapılaraya göre çeşitli sosyal gruplara ayrıldığı söylenmektedir (Hasan, 1985: 388). Abbasilerin bu döneminde kıtlık ve açlığın var olduğu, fiyatların yüksek oluşu aktarılanlar arasındadır (Kesir'den aktaran Sarıbyık, 1996: 7).

Maverdi böyle bir dönemde, emirler arasında ve emirler ile halife arasında barışı sağlamak için görevlendirilen bir elçi, önemli bir konuda kendisinden fetva istenilen bir kadı, yöneticilere öğütler veren bir nasihatçi olmuştur (Sarıbyık, 1996: 6). Maverdi, Halife Kâim-Biemrillah (H.1031-1075) tarafından muhtelif tarihlerde verilen çeşitli diplomatik görevler üstlenmiştir. Büveyhoğullarından Irak emiri Celalüddeve ile yeğeni Ahvaz emiri Ebû Kâlicâr'ın ve Halife ile Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in arasını bulmak bu görevlerden bazılarıdır. Halifeye biat edilmesi, hutbelerde isminin okunması, hilafete ait cizye gelirlerine dokunulmaması, kendilerine şeref payeleri verilmesi, aralarındaki çatışmaları durdurmaları konularında Maverdi'ye diplomatik görevler verilmiştir (İbnü'l Esir, İbnü'l-Cevzi, İbn Kesir'den aktaran Sarıbyık, 1996: 9; Kallek, 2004: 222). Yapmış olduğu elçilikler sırasında, meliklere doğru bildiği konularda yapıcı eleştiriler yönelten Maverdi, 1038 yılında, İslam tarihinde ilk olan Baş Kadı ünvanıyla ödüllendirilmiştir. 1045 yılında, Reîsürrüesâ İbnü'l-Müslime'nin vezir olmasından sonra, diplomasi görevinden çekilmiştir (İbnü'l Esir, İbnü'l-Cevzi, İbn Kesir'den aktaran Kallek, 2004: 222).

Maverdi'nin eseri Ahkamü's Sultaniyye'nin anlamına baktığımızda ahkam, hükümün çoğuludur. Hüküm ise kaide, kural, emir, anlamlarına gelmektedir. Sultan; kudret sahibi emir, bir bölgenin bağımsız hükümdarı, iktidar, hakimiyet anlamlarını taşır. Bu durumda Ahkamü's Sultaniyye, İslam devletinin başındaki halifenin hak ve görevlerini belirleyen ve uyması gerekli bütün dini kuralları bir arada bulunduran genel kamu hukukudur (Aydın, 2001: 73).

Maverdi'nin eserini hangi halifenin emriyle ve hangi tarihte oluşturduğu tartışmalı görülmektedir. M. A. Ebu Faris, eserin 1030 yılından önce yazıldığını belirtir. Bu yıl esas alındığı takdirde eserin yazılmasını isteyen Abbasi Halifesi Kadir Billah (Ö. 1031) olduğu düşünülmektedir. Hamilton A. R. Gibb ise eserin Kadir Billah ya da K. Billah'ın oğlu Kaim Biemrillah tarafından yazdırılmış olabileceğini söyler. Bu dönemde Abbasi Hilafeti üzerindeki Büveyhi hakimiyeti zayıflamaya başlamış, Abbasi hilafetinin güç kazanması ve Sünniliğin tekrar egemen olması için çalışılmıştır. Bahsedilen siyasal ve toplumsal ortamda, konuya teorik bir bakış sunmak ve siyasi mücadeleye hukuki bir zemin yaratmak için İslam hukuku alanındaki bilgisi ve diplomatik tecrübesinden dolayı Maverdi'den söz konusu eseri yazması istenmiş olabilir (Erkal, 1988: 555).

Hangi sebeple ve kimin isteğiyle yazılmış olursa olsun Maverdi'nin bu çalışmasıyla daha önce örneği olmayan bir şekilde, halifeliğin meşruiyetini savunan gelişmiş bir siyasi düşünce geleneğine olan ihtiyacı karşıladığı düşünülmektedir (Marlow, 1999: 61). Eserin asıl önemi, mevcut Müslüman siyasi düşünce ve uygulama mirasını tutarlı ve sistematik bir yapıya kavuşturmuş olmasında yatmaktadır. Tanımlanmamış teorileri şekillendirmiş, dağınık fikirleri sistemleştirmiştir. Maverdi yalnızca mevcut uygulamaları kaydetmekle kalmamış, aynı zamanda ideal bir yönetim düzeni de tasvir etmiştir. Dini otoritenin dünyevi otorite üzerindeki üstünlüğünü savunarak yöneticilerin mutlak gücünü sınırlamayı amaçlamıştır (Jafri, 1994: 821-822).

Maverdi, el-Ahkamü's Sultaniyye eserini kaleme alırken kendi yaşadığı dönemi, yaşadığı dönemden önceki İslam öncesi ve sonrası tüm devlet geleneklerini incelemiş ve eserinde buralardan örneklere yer vermiştir. Özellikle Hz. Peygamber'in

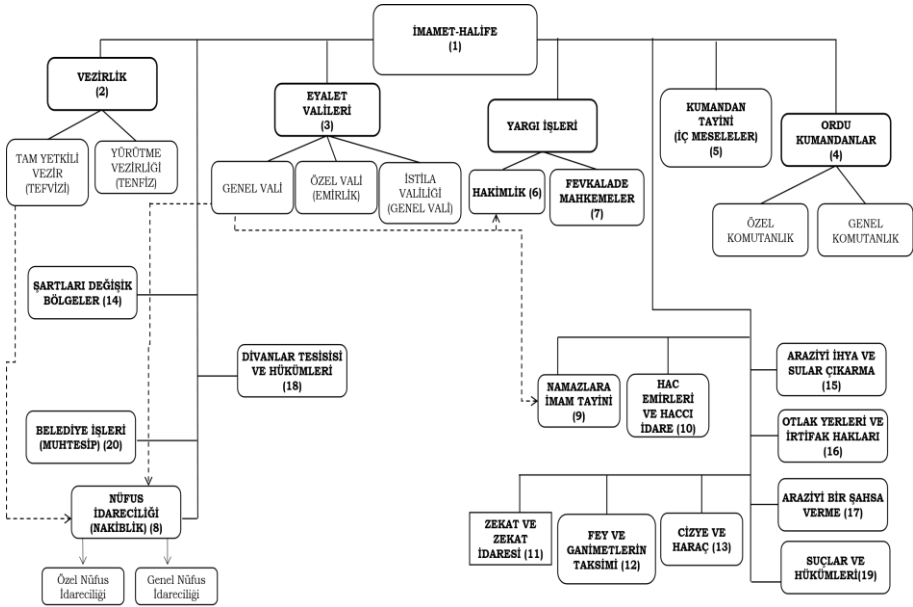
ve ondan sonra gelen dört halifenin devlet yönetimine ilişkin uygulamalarını göz önünde bulundurmuştur. Buna ek olarak kendisi Şafii olmasına rağmen diğer fıkıh mezheplerinin (Hanefi, Maliki) de görüşlerine başvurmuştur. Eserinde birçok konuda tarihsel örnekler bulunmaktadır (Bakınız Ek). Maverdi'nin eserinde, farklı yönetim gelenekleri ve farklı fıkıhçıların görüşlerine yer vermiş olması, yönteminin karşılaştırmalı hukuk ve karşılaştırmalı yönetim olduğunu göstermektedir.

Eser, birçok araştırmacı tarafından ilgi görmüştür. 1853 yılında, Alman Şarkiyatçı Max Enger tarafından Arapça aslından ilk baskısı Bonn'da (Almanya) yapılmıştır. 1862 yılında S. Keijzer, Doğu Hollanda Antiller Hukuku ile ilişkili olarak eseri yayınlamıştır. 1875 yılında Alfred von Kremer, İslam devleti konusunu tartışmak için eseri analiz etmiş ve İslam Medeniyet Tarihi çalışmasında esere yer vermiştir. Arapça metin, 1880 yılında Kahire vatan matbaasında basılmış, bu baskının ardından 1895'te Fransızca tercümesiyle birlikte bir başka baskısı daha yapılmıştır. Daha sonraları Mısırda pek çok kez baskısı yapılmıştır. Leon Ostrogot, eserin imamet ile cihad emirliği kısımlarının Fransızca tercümesini, 1901-1906 yılları arasında yayınlamıştır. Eserin Fransızca tam tercümesi ise Edmond Fagnan tarafından 1915 yılında yayınlanmıştır. En son baskısı, 1989 yılında Kuveyt Üniversitesi hocalarından Ahmet Mübarek el-Bağdadi'nin araştırma ve ilaveleriyle Kuveyt'te gerçekleştirilmiştir (Sarıbiyık, 1996:13; Erkal, 1988: 556; Little, 2004: 192).

Eserin Türkçe baskısı ise Ali Şafak'ın çevirisiyle 1976 yılında Bedir Yayınevi tarafından yayınlanmıştır. Bu çalışmada, eserin yine aynı yayınevinden çıkan 2018 baskısı inceleme aracı olarak kullanılmıştır. İnceleme eseri, toplam 504 sayfadan oluşmaktadır. Eser, devleti inceleyenlere, toplum ve devlet ilişkisini gösteren bir genel kamu hukuku bilgisi sunmaktadır. Bu ilişki, Maverdi'nin eserinde yirmi (20) başlıkta ele alınmıştır. Başlıkların her biri, 10. ve 11. yüzyılların devlet bilgisine ulaşma açısından önemlidir. Eserin konu başlıkları nelerdir? Dönemin “İslam devlet yönetimi” nasıl tahayyül edilebilir? Bu soruların cevabını bulmada, eser kapsamında oluşturulan Şekil 1 yardımcı olacaktır.

Maverdi'nin eserini inceleyen birçok çalışma, onun siyasi ideolojisinin etkili devlet yönetiminde, kurumsal yaklaşımın önemini vurguladığını açıklamaktadır. Bu çalışmalara göre, her devlet kurumu, iyi örgütlenmiş bir çerçeve içinde belirli işlevleri yerine getirmede hayati bir rol oynamaktadır. Devlet ve din birbirinden ayrılmaz çünkü din, devlet yetkilileri tarafından savunulan etik ve ahlaki değerlerin bir yansımasıdır. Dini ilkeler, özellikle adalet, güvenlik, refah, yaşamın korunması ve karizmatik liderliğin uygulanmasında devlette tezahür eder (Diana, Ahyar, Diana vd., Sholehuddin, Amin ve Sahidin'den aktaran Ramadhan vd., 2025: 3260).

Şekil 1: el-Ahkamü's Sultaniyye ve "İslam Devlet Yönetimi"

Kaynak: (el-Maverdi, 2018)

Şekil 1, Maverdi'nin eserinde dine dayalı bir yönetim modeli tasarladığını göstermektedir. Eserin konu başlıklarını bütüncül olarak incelediğimizde, devletin (hilafetin) dini yaymak ve korumak ile toplumu yönetmek üzere örgütlendiğini görmekteyiz. Bu kapsamda devletin görevleri, bu görevlerin nasıl yerine getirilmesi gerektiği, devleti yönetenleri kapsayacak şekilde kamu görevlilerinin kimlerden oluştuğu ve bu görevlilerin hangi özellikleri taşımaları gerektiği eserde ayrıntılı

olarak incelenmiştir. Bu yönüyle eser, bir devlet yönetimi anlatısının ötesinde devlet-toplum ilişkisini konu almaktadır.

4. DEVLET YÖNETİMİ/HALİFELİK

Maverdi, Halife'nin emrinde çalışacak idarecileri ve görevlileri temel olarak dörde ayırmıştır: Genel idare yetkisine sahip olan halife naibi vezirler; görev yerleri belli ve bu yerlerde hareket serbestisine sahip özel işlerde genel idare yetkileri bulunan eyalet, bölge ve belde valileri (emirleri); genel işlerde özel idare yetkisi bulunan Baş Kadı, Başkomutan, sınır muhafızları, haraç ve zekât toplama görevlileri; bir ülkenin ya da bölgenin içerisinde özel işlerde özel idare yetkileri bulunan hâkimler, haraç ve zekât toplama, sınır koruma, ordu komutanı gibi görevliler (el-Maverdi, 2018: 55-56; Ayrıca bakınız Şekil 1).

Görüldüğü gibi Maverdi, devletin görevlerinin yerine getirilmesinde görev dağılımı yoluna gitmiştir. İlk sırada yer alan Vezirler için genel bir yetkiden bahsetmiştir. Yani onlar için bir yer ya da görev sınırlaması yoktur diyebiliriz. Örneğin ülkenin sınırları (halifelüğün hüküm sürdüğü coğrafya) nereye kadar uzanıyorsa vezirler de bu alanda mutlak yetkilidir. İkinci sırada yer alan Valiler için özel işlerden bahsetmiştir. Aslında burada görevleri değil, görev alanı sınırlı olan bir yöneticiden bahsedilmektedir. Yani Vali, hangi belde, bölge veya eyalette yöneticiyse o yörede kendisine verilen görevleri yapmada genel bir yetkiye sahiptir. Yani burada, vergi de toplayabilir, haccı da idare edebilir, yargılama da yapabilir.

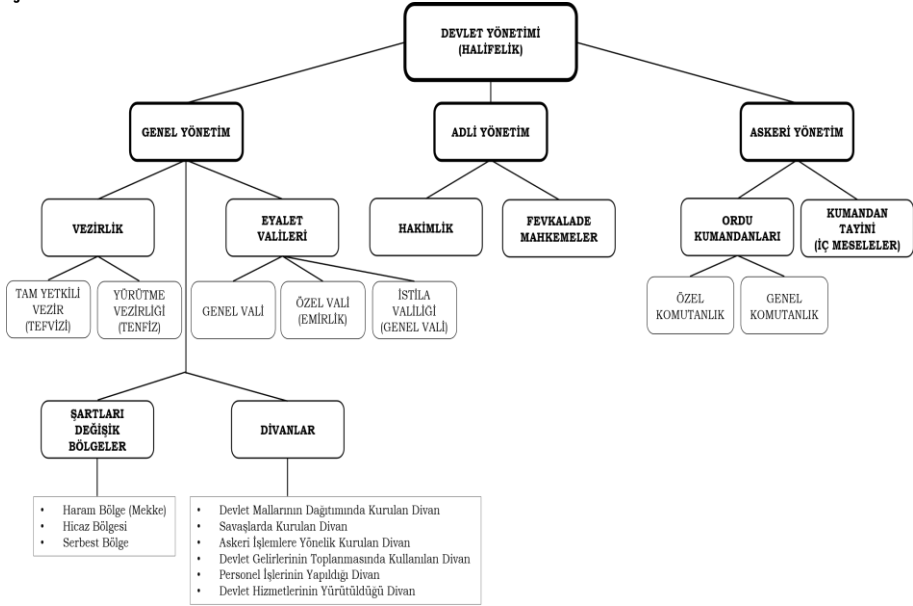
Üçüncü sıradaki görevlilere baktığımızda, bunların genel işlerde özel yetkileri bulunmaktadır. Genel işler nedir? Tüm ülkeyi ilgilendiren işlerdir. Örneğin Baş Kadı, tüm ülkede yargılama yapabilir, görev alanı tüm ülke sınırlarıdır. Buradaki yetkisi ise özeldir. Çünkü o sadece yargılama işi yapabilir. Dördüncü sıradaki görevliler ise hepsinden farklı olarak özel işlerde özel birtakım yetkilere sahiptir. Bir bölgede hâkimsen sadece o görev alanında hâkimlik yapabilirsin ve bu hâkiminde özel yetkisi yargılama yapmaktır.

Görev dağılımına gidilmesi, Maverdi tarafından devlet birliğinin sağlanmaya ve devlet yönetiminin sistemli ve işlevsel bir temele oturtulmaya çalışıldığını göstermektedir. Görevli

kişilerin yetki alanlarının açıkça sınırlandırılması hem yönetim verimliliğini artırmayı hem de istikrarı korumayı amaçlar. Bu yapı aynı zamanda, merkezi otorite (halife-vezir) ile yerel otoriteler (valiler, kadılar) arasında bir denge kurma çabası olarak yorumlanabilir.

Ancak devlet görevlilerinin görevlerini derinlemesine incelediğimizde, görev alanlarının ayrılması kadar görevlerin net bir şekilde ayrılmadığı ve Şekil 1'deki gibi bir devlet yönetimi ortaya çıktığı görülecektir. Bu da Maverdi'nin tasnifindeki klasik İslam devletinin yönetim yapısını, sistemli ve işlevsel olmaktan alıkoymakta ve sistemin yeterince rasyonel ve verimli olmadığı sonucunu doğurmaktadır.

Şekil 2: Devlet Yönetimi

Kaynak: (el-Maverdi, 2018)

Eserin içeriği ve detaylı incelenmesi sonucu, Maverdi'nin yönetim modelinde devletin (halifeliğin) yönetim yapısının; genel yönetim, adli yönetim ve askeri yönetim alanlarından oluştuğunu söyleyebiliriz. Genel yönetim alanı içerisinde, valilikler ve vezirlikler bulunmaktadır. Devlet işlerinin yürütülmesinde kurulan çeşitli divanlar ile şartları değişik bölgelerin yönetilmesi işlerini de bu alan içerisinde görmek mümkündür. Devletin yönetim yapısında yer alan diğer bir

yönetim alanı, hâkimlerin ve fevkalade mahkemelerin oluşturduğu adli yönetim alanıdır. Bu yönetim alanlarının sonuncusu, devletin iç meselelerinde güvenliği sağlamak üzere görevlendirilen kumandanlar ve dış meselelerle ilgilenen ordu kumandanlarının oluşturduğu askeri yönetim alanıdır. Devletin yönetim yapısını oluşturan bu alanların ve dolayısıyla bu alanlar içindeki görevlilerin, Halife ile mutlak bir ilişkisi bulunmaktadır (Bakınız Şekil 2). Ancak bu sınıflandırma kullanılırken halifelik kurumunun tüm bu yönetim alanlarının üstünde olduğu ve yukarıda bahsedilen görevlerin birbirine geçmesi durumu unutulmamalıdır.

5. DEVLET BAŞKANI/HALİFE

Maverdi Halifelik kurumunu merkeze alan bir İslam devleti tasarlamıştır. Eserinde de ilk olarak halife konusuna yer vermiştir.

Maverdi'ye göre halife (imamet), Hz. Peygamber'in halefi olarak dini ve dünyevi işleri yürüten bir kurumdur. Maverdi, Müslümanların devlet başkanına uyması gerektiği konusunda ortak bir görüş olduğunu savunur. Halifeye uymak ile ilgili iki görüş vardır: İlki, halifenin halkı kötülük ve zulümden koruduğu, insanlar arasında düşmanlıkları giderdiği için akla uygun olduğu; ikincisi ise aklın kötülük yapmayı engelleyip dine ve kanuna bağlılığı emredemeyeceği için devlet başkanına uymanın dinin bir gereği olduğudur. Ona göre akla uygunluk, insanı başkalarının düşüncesinden yararlanma konusunda çekincede bırakabilirken; din, yaptırım gücü nedeniyle insanların daha kolay itaat etmesini sağlar (2018: 29-30).

Maverdi, bazı görevlerin İslam topluluğunun bir kısmı tarafından yerine getirilmesiyle diğerlerinin bu yükümlülüğünden kurtulduğunu belirtir. Halifelik de bu tür görevlerdendir; toplumdan biri bu görevi üstlenmezse seçmenler ve halife adayları olarak iki grup ortaya çıkar. Halife seçiminin gecikmesinde, diğer Müslümanlar için zorluk ve günah bulunmamaktadır (el-Maverdi, 2018: 30-31).

Hilafet seçme görevinin ya seçmenlerde ya da önceki halifede olduğunu ifade eden Maverdi (2018: 32-33), geçmiş uygulamaları onaylar görünmektedir. Halife seçimi için

seçmenler heyetinin (ashab-ı akd ve hallin) çoğunluğunun bağlılığı sağlanmalıdır. Seçmen sayısı en az beş olmalı ve halife bu kişilerin arasından seçilmelidir. Bazı alimlere göre üç kişiyle bile seçim yapılabilirken, tek kişiyle dahi hilafetin kurulabileceğini savunan görüşler vardır (el-Maverdi, 2018: 33).

Maverdi'ye göre halife aday; adil olmalı, içtihat yapacak bilgiye sahip olmalı, organları sağlam olmalı, kamu işleri ve halk yönetimi konusunda bilgili olmalı, düşmanla savaşacak güç ve cesarete sahip olmalı ve Kureyş soyundan gelmelidir (2018: 31-32). Halifenin seçimi için toplanan seçmenler heyeti, öncelikle halife adaylarının niteliklerini değerlendirir. Daha sonra üstün ve faziletli olan adayı tercih ederler. İki hilafet adayı arasında vasıflar eşitse, yaşı daha büyük olan seçilir. Yaşları da eşitse, olgun olan tercih edilir. Bilgili bir aday ile cesaretli bir aday bulunduğu karar, dönemin şartlarına göre verilmektedir. Halife seçiminde kararsızlık devam ederse, her iki adaydan da vazgeçilip başka bir adaya başvurma, kura çekimiyle halife belirleme veya seçmenler heyetinin bir adaya biat etmesi yöntemlerine başvurulabilir (el-Maverdi, 2018: 34-35). Bu bağlamda Maverdi, ideal yönetim veya yönetici arayışından ziyade dönemin koşullarını göz önünde bulunduran bir yaklaşım benimsemiştir.

Seçim ve uzlaşma olmaksızın bir kişinin halife olup olamayacağı konusunda da farklı görüşler bulunmaktadır. Bazılarına göre, seçmenler heyetinin biat etmesine gerek yoktur ve bu durumda halkın bu kişiye itaat etmesi gerekmektedir. Diğer bir görüş, hilafetin rıza ve seçim esasına dayalı olması gerektiğini ve kendiliğinden bu makama gelen kişinin halifelığının kabul edilemeyeceğini savunmaktadır (el-Maverdi, 2018: 36). Bu belirsizlik, halifelik kurumunun oluşumu itibarıyla çelişik nitelik taşımaktadır. Yukarıda da bahsettiğimiz şekliyle aslında toplum arasından birisi çıkıp bu görevi üstlenmiştir. Eğer böyle olmasaydı, seçimle ya da bir önceki devlet başkanının halefini seçmesi ile halifelik kurulmuş olacaktı.

Maverdi'ye göre, bir devleti yönetme yetkisi iki kişiye verilmişse ikisinin de halifelığı geçerli sayılmaz. Ancak, vefat eden halifenin yerinde seçilen kişinin önceliği olacağı, karışıklığı

önlemek için her iki halifeliğin kabul edilmemesi veya kura çekilmesi gibi farklı görüşler bulunmaktadır (2018: 37-38).

Halife seçiminin ikinci yolu, mevcut halifenin kendinden sonraki halifeyi belirlemesidir. Bu yöntem, Hz. Ömer'in Hz. Ebubekir tarafından halife olarak gösterilmesi ve Hz. Ömer'in halife seçim işini meclise devretmesi örnekleriyle kabul görmüştür (el-Maverdi, 2018: 39-40). Bu konuda da iki görüş bulunmakta olup Maverdi ikinci görüşe katılmaktadır. Birincisi, veliaht tayin eden öldüğü zaman tayin edilen kişi, halifeliği kabul ettiğini açıklamalıdır. İkincisi, veliaht tayin eden ölmeden önce kabul beyanı açıklanmalıdır (el-Maverdi, 2018: 42).

Maverdi'ye göre, veliaht tayininin geçerliliği için halife tarafından tayin edilen kişinin bu görevi kabul etmesi gerekmektedir. Veliahdın hilafet görevini kabul etme zamanı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre, tayin edilen kişinin, tayin eden kişinin ölümünden sonra halifeliği kabul ettiğini açıklaması gerekmektedir. Maverdi'nin de benimsediği diğer görüşe göre, kabul beyanının, veliaht tayin eden kişinin ölümünden önce yapılması gerekmektedir (el-Maverdi, 2018: 42).

Halife olan Sultan, tayin ettiği veliahdı durum değişmedikçe azledemez; başka birini tayin ederse bu geçerli olmaz. Veliaht istifa ederse Halife bunu kabul etmelidir. Veliahdın halife olabilme şartlarını taşıması gerekir. Kendisi yeni bir veliaht tayin edemez çünkü halifeliği kesinleşmemiştir (el-Maverdi, 2018: 42-43). Maverdi, halifenin birden fazla veliaht tayin edebileceğini belirtir. Mevcut halife, sırayla iki veliaht tayin ederse bu geçerli olur ve hilafet sırasıyla el değiştirir (2018: 48). Sonuç olarak ister seçimle ister tayinle belirlenmiş olsun, halifenin kim olduğunu bilmek bütün İslam toplumunun görevidir (el-Maverdi, 2018: 51).

Maverdi'nin bu görüşleri, sadece teorik değil, aynı zamanda dönemin siyasi gerçekliklerine -özellikle Fatımi Halifeliği ve Endülüs Emevi Halifeliği gibi Abbasi merkezli otoriteyi tanımayan yapılar, devletin yönetiminde Abbasi Halifesi değil Büveyhi Emirlerinin etkin olmasına- bir cevap olarak da değerlendirilebilir. İslam toplumunda siyasi birliğin sağlanması ve Müslümanların bütünlüğünün korunması adına

tek bir otoriteye ihtiyaç duyulması ile halifelige ilişkin meşruiyet tartışmalarının sonlandırması isteği bu cevabı şekillendiren nedenler olarak sayılabilir.

Halifenin yapması gereken görevler, konumuz açısından önemlidir. Maverdi'nin halifenin yapmasını gerekli gördüğü görevler temel olarak dini yaymak ve korumak ile toplumu yönetmek şeklinde ikiye ayrılmaktadır (el-Maverdi, 2018: 52-53):

Dini korumak; dinden şüphe edenlere, yenilik ortaya koymaya çalışanlara, doğru yolu göstermekle ilişkilidir. Halkın kötülükten uzaklaştırılması için gereken cezaları uygulamak da bunun bir parçasıdır. İslamiyet'in bütün dinlere üstün olduğunun ispat edilmesi, gerekirse İslamiyet'e girinceye kadar bu kişilerle savaşılmaması da sayılan görevler arasındadır.

Toplumu yönetmek; topluluğun can ve mal güvenliğinin sağlanmasının yanı sıra insanların geçinme ve kazanç elde etmelerinin sağlanmasıyla ilgilidir. Allah'ın koyduğu emir ve yasakların aynen uygulanması, insanların haklarının korunması, toplumda Müslüman ya da diğer dinlere mensup kişilerin can ve malına kastetmek isteyenlere ya da dini ortadan kaldırmaya çalışanlara karşı savaşılmaması ve bunun için gerekli yapıların inşa edilmesi görevleri vardır. Ayrıca, dine ve içtihatlarla göre kendilerine farz olan kişilerden zekât ve benzeri vergileri almak, savaş ganimetini toplamak ve bu işlerin yerine getirilebilmesi için nasihatçiler ile emniyet memurları tayin etmek gereklidir. Hazinesden ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak, toplumun diğer işleriyle alakadar olmak da yine halifenin görevleri arasındadır.

Halife, söz konusu görevleri yerine getirirken toplumun ona itaat etmesi ve yardımda bulunması zorunludur. Bunun için halifenin adaletten ayrılmaması ve bedensel engellerinin ortaya çıkmaması gerekir (el-Maverdi, 2018: 55-56).

11. yüzyılda, belki de daha öncesinde ve sonrasında, bir bakıma devlet, halifenin bedeninde ve ruhunda vücut bulduğu için "devlet eşittir halife" diyebiliriz. Çünkü Şekil 1 ve Şekil 2'de görüldüğü üzere devletin toplumla ilişkisinde, devletin görevlerinin/kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde ve devletin kurumsal işleyişinde, halifelik makamı bu yönetsel

sistemin ana omurgasını oluşturmaktadır. Atadığı idarecilerle veya toplum için yapılan işlerle halifenin organik veya fonksiyonel bir bağı bulunmaktadır. Geleneksel bir devlet olan Abbasi Devleti, bu yönleriyle günümüz yönetimlerinden farklıdır. Her ne kadar yönetsel işleyişin her kademesinde halife bulunsa da yine o dönemin şartları itibarıyla bu temel görevleri ve bunların altında sıralanan diğer görevleri sağlıklı yerine getirebilmek için halife birtakım idarecilere ve devletin daha alt kademesinde yer alan görevlilere, görevlerinin bir kısmını devretme yoluna gitmiştir. Buna rağmen halife, hem bu görevleri yapmaya devam etmekte, hem de sorumluluğu üstlenmektedir.

6. GENEL YÖNETİM

Genel yönetim faaliyetleri, halifenin yerine getirdiği görevler ile onun tarafından atanan vezirler ve valilerin yaptığı görevlerden oluşmaktadır. Ayrıca bu yapı altında, şartları değişik bölgelerin yönetimi ile çeşitli devlet işlerin yürütüldüğü divanların kurulması ve bunların işleyişine ilişkin oluşumlar da yer almaktadır (Bakınız Şekil 2).

6.1. Vezirlik

Halife'den sonra en yetkili ve görev alanı en geniş olan yönetsel makam, Vezirlik makamıdır.

Vezirlik; Tam yetkili (Tefvizi) vezir ve Yürütme (Tenfiz) vezirliği şeklinde ikiye ayrılmaktadır (Bakınız Şekil 1, 2). Tam Yetkili Vezir, halife tarafından tayin edilmektedir. Görevlerini, kendi görüş, fikir ve içtihadına göre serbestçe yerine getirebilir. Halifenin, kamu işlerini görmede vermiş olduğu vekalet sınırlıdır (el-Maverdi, 2018: 63-64). Maverdi, tam yetkili vezirin tayininde, soy bağı şartı dışında, bir halifede aranan şartların bulunması gerektiğini söyler (2018: 64). Tam yetkili vezir genel olarak; veliaht tayini, halktan azil ve af isteme, halifenin tayin ettiği memuru azletme yetkileri dışında diğer bütün görevleri yapar. Örneğin; yargılama yapma, yargı işleri için hâkimler tayin etme, fevkalade mahkemelere bakma, savaş işlerini yürütme, komutanlar tayin etme veya tüm bu işleri yapacak vekil tayin etme (el-Maverdi, 2018: 68-69).

Halife ve vezir tarafından aynı işe farklı idareciler tayin edilmesi konusunda Maverdi, bir üstlük astlık ilişkisine yer vermemiş, öncelik sonralık ilişkisine yer vermiştir. Halifenin tayin ettiği daha önce ise onun idareciliği geçerlidir. Vezirin tayin ettiği önce ve bu tayin işlemi, halife tarafından bilinmiyor ve ikinci bir idareci tayin ediyorsa bu durumda, Vezirin tayin işlemi geçerlidir. Vezir tarafından yapılan tayin işlemi, eğer Halife tarafından biliniyorsa, Halife bir başka idareci tayin ederse vezirin tayin ettiği idareci azledilmiş, halifenin yaptığı tayin ise geçerli olmuş olacaktır (el-Maverdi, 2018: 69-70). Burada bilinçli bir işlem söz konusudur. Halife, devletin başı ve dolayısıyla vezirin üstü olduğu için onun atadığı görevliyi görevden almaktadır.

Yürütme vezirliği, yetkileri daha az olan vezirliktir. Yürütme vezirinin görev sınırını, halifenin fikir ve iradesi belirler. Halifenin emirlerini uygulamak ve yerine getirmek temel görevidir (el-Maverdi, 2018: 70-71). Halife, toplum işleri için birden fazla yürütme vezirliği seçebilirken; sadece bir tane tam yetkili vezir seçebilecektir. Çünkü bu vezir, onun vekilidir ve böyle bir tayin durumunda çatışmalar, siyasi ve idari anlaşmazlıklar çıkabilir (el-Maverdi, 2018: 74).

6.2. Eyalet Valileri

Valilik makamı; genel vali, özel vali ve genel vali ile aynı özelliğe sahip olan istila (zor) valiliği olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Bakınız Şekil 1, 2).

Genel valilik, halifenin atamasıyla gerçekleşir. Genel vali, bir ülke veya bölgeyi yönetmek üzere tam yetkili olarak atanır. Görevleri arasında ordu sevk ve idaresi, yargılama ve hâkim tayini, haraç ve zekât gibi vergileri toplama ve bu işler için memur tayin etme, zekât dağıtımı, dini emirlerin uygulanması ve dini koruma, suçlulara (Allah ve kul hakkını ihlal edenlere) ceza verme, namaz imamlığı yapma ya da görevlendirme, hacıların uğurlanması ve geride kalan yakınlarının güvenliği, ülkeyi düşman tehlikesinden koruma ve savaş sonu ganimetlerin taksimi ve bir kısmını hazine adına alma bulunur (el-Maverdi, 2018: 78-79).

Eyalet valisinin tayin işlemine baktığımızda, söz konusu vali, halife tarafından atanmışsa tam yetkili vezir onu azledemez, başka ülkeye gönderemez. Eğer vali, tam yetkili vezir tarafından halifenin izni ile tayin edilmişse tam yetkili vezir bu valiyi de azledemez ve başka yerlere gönderemez. Ancak, halifenin izni olmadan direkt kendisinin atadığı vali hakkında işlem yapabilir (el-Maverdi, 2018: 79-80). Burada hiyerarşik ilişkiden kaynaklı olarak bir işlemi yapma veya yapamama durumu vardır. Ast, üstün yerine geçip işlem yapamamakta ancak üst, olayda irade sahibi olması halinde astın işlemini etkileme gücüne sahiptir.

Maverdi valinin, halifenin emri olsun veya olmasın bizzat ülkesinin işlerini yürütmesi için yürütme veziri atayabileceğini, eğer tam yetkili bir vezir atayacaksa halifenin izni ve emri olması gerektiğini söylemiştir (2018: 80). O zaman bu durum, yukarıda bahsedilen tam yetkili vezirin birden fazla olamayacağına ilişkin kural ile çelişmektedir. Burada eyalet ile sınırlı olan ikinci bir tam yetkili vezirliğin varlığı söz konusu olabilir.

Son olarak eyalet valisiyle ilgili şunu söyleyebiliriz: Eyalet valisi, halife tarafından atanmışsa halifenin ölümünden sonra görevine devam eder. Vali, vezir tarafından atanmışsa vezirin ölümüyle görevi sona erer. Çünkü halifenin ataması kamu adına yapılırken, vezirin ataması şahsi iradesine dayanır (el-Maverdi, 2018: 82).

Özel Vali (Emirlik), orduyu sevk ve idare eder, görev yerindeki toplumu yönetir, topluluğun haklarını korur, halkın yasaklara uymasını sağlar. Yargılama, vergi ve zekât toplama işlerine karışamaz (el-Maverdi, 2018: 82).

Üçüncü valilik tipi olan İstila Valiliği, bir yerin askeri güçle ele geçirilmesi sonucu zorunlu atama ve tanıma sonucu oluşur (el-Maverdi, 2018: 78). Halife, ele geçirilen bölgeyi yönetme görevini işgalciye verir. Bu tür bir valilik, dini işlerin düzenli yürütülmesi ve zararlı durumların iyileştirilmesi amacıyla meşru kabul edilir (el-Maverdi, 2018: 85). Maverdi, bu konuda da dönemin koşullarına göre hareket edilmesi gerektiğini savunmuştur.

6.3. Divanlar

Divan; devlete ait mallara, yapılan işlere, bu işlerde çalıştırılan asker ve diğer memurlara ait kayıtları tutmak ve bu kayıtları saklamak için kurulan yerlerdir (el-Maverdi, 2018: 373). Divanlar; malların insanlara dağıtımında bir düzen ve sıranın yaratılması, savaşlarda (harp divanı), askere alınacakların kayıt işlemlerinde, askerlerin bağış ve ücretlerinin verilmesinde, devlet gelirlerinin toplanmasında, memur tayin ve azil gibi işlerde, devlet hizmetlerinin ve yatırımlarının yapılmasında kurulmakta ve kullanılmaktadır (el-Maverdi, 2018: 374-404).

6.4. Şartları Değişik Bölgeler

Şartları değişik bölgeler üçe ayrılır: Haram bölge, hicaz bölgesi ve serbest bölgeler. Haram bölge, Mekke ve çevresini kapsar. Hicaz bölgesi, Mekke'yi kuşatan alandır. Serbest bölgeler, Müslüman nüfusun yaşadığı topraklar, Müslümanlarca ihya edilen topraklar, savaşla alınan yerler ve anlaşmalı topraklardır. İlk üçü öşür toprakları, sonuncusu fey arazisi olarak haraç vergisine tabidir (el-Maverdi, 2018: 296-297, 315, 323).

7. ADLİ YÖNETİM

Devlet yönetiminde adli yönetim alanı; hâkimlik ile fevkalade mahkemelerden oluşmaktadır (el-Maverdi, 2018: 137-187). Bunların dışında Halife, Tam Yetkili Vezir ve Genel Vali adli yönetime ilişkin işlemleri yapmaktadır (Bakınız Şekil 1, 2).

7.1. Hâkimlik

Maverdi'ye göre, yargı görevinde bulunan bir kişinin kararlarının geçerli olabilmesi için şu özelliklere sahip olması gereklidir: İlgili alanda bilgi sahibi olmak, iyiyi kötünden ayırabilecek zekaya ve karmaşık sorunları çözebilecek yeteneğe sahip olmak, hürriyet sahibi (köle olmamalı), Müslüman, adaletli, sağlıklı ve hukuki konularda ve buna bağlı diğer meselelerde (Kuran'daki hükümler, Hz. Peygamber'in hadisleri vb.) bilgili bir erkek olmak. Kadınlar, şahitliklerinin gerekli olduğu durumlarda hâkim olabilir (2018: 137-139).

Hiz. Peygamber (P) ile Valisi (V) Muaz arasında Őu Şekilde bir konuŐma geđtiđi Őöylenmektedir (Ebu Davud'dan aktaran el-Maverdi, 2018: 140):

P: Ne ile hükmedeceksin?

V: Allah'ın kitabıyla.

P: Onda bir Őey bulamazsan?

V: Resulullah'ın sünnetiyle.

P: Onda da bir Őey bulamazsan?

V: Kendi Rey'imle içtihadta bulunurum.

Bu konuŐma, İslam hukuk düşüncesinin metodolojik yapısını, kaynak hiyerarŐisini (Kur'an, Sünnet, hâkimin kendi düşünceŐi) ve içtihadın yeri ile sınırlarını açık Şekilde ortaya koymakta ve yöneticinin bilgiye ve muhakemeye dayalı hareket etmesi gerektiğine dair de önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, hukuki kaynak hiyerarşisinin son aşaması, günümüzde hukukta bir boşluk olması durumunda hâkimin hukuk yaratmasına ilişkin hukuksal işleyiŐe bir temel olarak değeriendirilebilir.

Maverdi'ye göre hâkimlik genel ve özel olarak iki türdür. Genel hâkimler, delillere ve yemine dayalı kararlar vererek sulh yoluyla veya verdiği kararları zorla uygulayarak anlaşmazlıkları ve hak ihlallerini çözmek; hukuki engeli (akıl yetmezliği, yaŐ küçüklüğü gibi) olanlara veli veya vasi atamak, zevke düşkün olanlar ile iflas edenlerin hak ve mallarını koruyup düzenlemek; nafaka işlerine bakmak, üst soyun hakkını korumak, alt soyun geçimini sağlamak; yetim ve kimsesizleri evlendirmek; suçlulara ceza vermek, Allah'ın hakkını ve kanunu ihlal etmemek ve davaya tarafsız bir Şekilde bakmak; iyi işleri kontrol etmek, kamu yararını korumak, yollara tecavüzleri engellemek, kabahatten ağır cinayetten hafif olan suçları, haksız inŐaat ve taşkınları ortaya çıkarmak görevlerini yapar. Ayrıca mezalim işlerine bakan hâkimler, şahitleri dinlemeli ve eşit ve adaletli hüküm vermelidir (2018: 145-147). Özel hâkimler ise sadece atanma sırasında belirtilen işleri yapar ve belirlenen yetkilerin dışına çıkamaz (2018: 149).

Ayrıca Maverdi eserinde, hâkimlerin yer bakımından yetkileri, bir yere birden fazla hâkim tayini, duruŐma zamanı belirleme, hâkimliğe tayin olunma isteği, hâkimlerin taraflardan

veya başkalarından hediye almaları gibi konulara yer vermiştir (2018: 149-155).

7.2. Fevkalade Mahkemeler

Üst yetkili olan bu mahkemelerdeki hâkim, diğerlerinden daha fazla yetkiye sahiptir. Bu hâkimin; kudretli, emirlerinde etkili, nüfuz sahibi, azametli, namuslu, dürüst, tamahkar olmayan takva sahibi bir kimse olması gerekir. Görevleri arasında ihtilafları çözmek, hakları ihlal edenleri uyarmak, geçimsizlikleri gidermek ve kötülükleri önlemek yer alır (el-Maverdi, 2018: 156). Bu hâkimin, davalara bakmak için vezirlerden ve özel valilerden izin alması gerekmez. Alt mahkemelerdeki hâkimler (normal işlere bakanlar), verdikleri kararı uygulamakta zorlanırlarsa davayı üst mahkemeye yönlendirirler. Üst mahkeme, bu işleri emrindeki zabıta kuvvetlerine yaptırırlar (el-Maverdi, 2018: 157). Üst mahkemede görev yapan hâkim, görevlerini yerine getirirken polis ve bekçilere, hâkim ve hakemlere, hukukçu ve bilirkişilere, katipler ve şahitlere ihtiyaç duyarlar (el-Maverdi, 2018: 161-162). Bu mahkemelerin taşıdığı özellikler, geleneksel devlet yapısı içerisinde görece bağımsız bir yargı sisteminin, yargı hiyerarşisinin ve yardımcı kadroların olmasıyla birlikte nispeten geniş bir yargı ağının varlığına işaret etmektedir.

Fevkalade Mahkemelerin bazı görevleri şunlardır: İdarecilerin zulmünü ve cebir hareketlerini incelemek, vergi toplama zorluklarını önlemek, devlet mallarının kayıtlarını kontrol etmek, hazine yardımlarını denetlemek, gasp edilen mal ve hakları geri vermek, vakıf mallarını korumak, hâkimlerin kararlarını uygulamak, devlet memurlarına görevlerinde destek olmak, ibadetlerin yerine getirilmesini kontrol etmek ve anlaşmazlıkları çözmek (el-Maverdi, 2018: 162-167). Bu yönüyle fevkalade mahkemeler, yalnızca bir yargı kurumu değil, aynı zamanda bir tür devlet içi denetim ve kamu düzenini koruma aracı olma özelliği taşımaktadır.

8. ASKERİ YÖNETİM

İslam devletinin özellikle İslam'ı yaymak için sürekli savaştığı bu dönemde, ordunun yönetimi ve ülkenin iç güvenliğinin sağlanması işleri oldukça önemlidir. Bu dönemde

savaş işi, genel olarak tüm halkın görevi olarak görülebilir. Ancak yönetsel anlamda bu işi yürüten makamlar, özellikle ülke sınırları dışında ordu kumandanı ve iç meselelerde ise tayin edilen kumandanlar bulunmaktadır. Bunun yanı sıra Başkomutan sıfatıyla Halife, Tam Yetkili Vezir ve Genel Vali bu görevleri yerine getirmektedir (Bakınız Şekil 1, 2).

8.1. Ordu Kumandanları

Savaşlarda müşriklerle savaşmak için tayin edilen ordu kumandanları; özel komutanlık ve genel komutanlıktan oluşmaktadır. Özel komutanlık, ordu politikası ile harbi sevk ve idare için tayin edilir. Genel komutanlık ise savaş konusunda kendisine tüm yetki ve görevlerin verildiği, ganimeti taksim eden ve sulh anlaşması yapan komutanlıktır (el-Maverdi, 2018: 88).

8.2. İç Meseleler

Halife, ülke içindeki karışıklıkları önlemek, buradaki sorunları çözmek için tıpkı devletin dıştaki düşmanlarıyla savaşmak için tayin ettiği komutanlara benzeyen komutan tayinleri yapar. Maverdi, iç meseleleri (savaşı) üç gruba ayırmıştır. Bunlar; dinden çıkanlar, kanuna karşı gelen ve taşkınlık çıkaranlar, savaşa teşebbüs edenlerle savaştır (2018: 121).

9. DEVLETİN GÖREV(Lİ)LERİ VE TOPLUM

Bu başlık altında anlatılacaklar, devletin toplumu yönetme ve onlara kamu hizmeti sunma şeklindeki temel görevlerini yerine getiren devlet görevlilerinin toplumla kurduğu ilişkidir. Halife başta olmak üzere vezir, vali, ordu komutanları ve hâkimler gibi devlet görevlilerinin yerine getirmiş olduğu görevler ile kamu hizmetleri için kurulan divanlar ve şartları değişik bölgelerde yürütülen yönetsel faaliyetler genel bir devlet görevi, aynı zamanda bir kamu hizmetidir (Bakınız Şekil 1).

9.1. Nüfus İşleri

Nüfus İdareciliği, özel ve genel olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İlki; kabilenin soyunu koruma, kolları ayırma, yeni doğan kişilerin cinsiyetlerini kaydetme, şerefli olanlara ahlaklı davranma, halkı kötü ve günaha sebep olan işleri

yapmadan alıkoyma, insanların şan ve şerefleri düşünülerek başkalarına yapacakları veya yapmaları muhtemel kötülükleri önleme, insanların maddi ve manevi olarak zayıflamamaları için haklarının verilmesine yardımcı olma, ganimet dağıtımında kabilesinin hisselerini alma, kız çocuklarının evlenmelerini sağlama, kötülük yapanlara had cezası (zina, hırsızlık gibi suçlara uygulanır) dışında kanlarını akıtmayacak cezalar verme, büyük ve küçüklere hürmet ve itaatleri, sevgileri sağlama, vergi memurlarının yokluğunda uygun görülen vergileri toplama gibi görevleri vardır (el-Maverdi, 2018: 188-189). İkincisinin ise kabileler arasındaki anlaşmazlıkları çözmek, yetim olanların mallarını korumak, suçlulara ceza vermek, velisi belli olmayan kız çocuklarını evlendirmek, kişilerin zihin yeteneğini yitirmiş veya yaşlı olmaları durumunda ehliyetlerini sınırlamak ve durumları düzeldiğinde kısıtlılığa son vermek gibi görevleri vardır (el-Maverdi, 2018: 190).

Özel nüfus idareciliği görüldüğü üzere, daha çok kabile içi düzeni ve bireylerin sosyal-manevi durumlarını gözeten bir yöneticilik türüdür. Bu yapı, modern anlamda bir nüfus idareciliği değil hem ahlaki hem de idari sorumluluğun iç içe geçtiği bir geleneksel yönetim anlayışına işaret eder. Genel nüfus idareciliği ise daha çok toplumun tümüne veya kabileler arası ilişkilerle ilgili alanlara yöneliktir. Bu iki ayrım, Maverdi'nin devlet kuramında çok katmanlı yöneticilik anlayışına örnek teşkil etmekte olup yalnızca siyasal iktidarın değil, yerel ve toplumsal alanlardaki ahlaki, hukuki ve sosyal düzenlemelerin de önemsendiği gösterir.

9.2. Dini İşler (Namazlara İmam Tayini ve Haccı İdare)

Namazlara imamlık üçe ayrılmaktadır: Beş vakit namaza imamlık, Cuma namazına imamlık (Halife imamlık eder, dilerse başkasına bu görevi verir), nafile (mendup) namazlara (bayram namazı, yağmur duası namazı, ay ve güneş tutulması namazı gibi) imamlıktır (el-Maverdi, 2018: 194-207).

Hac görevlileri, hacı kafilesinin yolculuğu ile hac ibadetini yerine getirme konusunda görevlidir (el-Maverdi, 2018: 208).

9.3. Mali İşler (Zekât, Fey, Ganimet, Cizye ve Haraç Gelirlerinin Toplanması)

İslam toplumlarında, Müslüman olanlardan alınan zekât ile gayrimüslimlerden alınan fey, ganimet, cizye ve haraç gibi gelirler bulunmaktadır (el-Maverdi, 2018: 218-296). Dolayısıyla bu tür mali işlerin de ayrı bir idaresi gerekmektedir.

9.4. Araziler Üzerinde Yapılan İşler

Arazileri ihya ve suların çıkarılması işleri, otlak yerlerinin durumu ve irtifak haklarına ilişkin yapılan işler ile arazilerin şahıslara verilmesi şeklindeki işleri kapsamaktadır (el-Maverdi, 2018: 331-373).

9.5. Kamu Düzeninin Korunması ve Denetlenmesi

Maverdi eserinde, genel ahlakı ve kamu düzenini koruma ve denetleme işlerini yapan hisbe teşkilatını anlatmıştır. Ona göre hisbe; iyiliklerin yapılmasını emretmek, kötülüklerin yapılmasını önlemektir. Bu işleri yaptırana, muhtesip (belediye görevlisi), nafile işleri yaptırana mütetavvi (fahri memur) denilmiştir (2018: 448).

10. SONUÇ

Bu çalışmada, Maverdi'nin Abbasi Devletindeki yönetim krizine çözüm getirmek amacıyla kaleme aldığı el-Ahkamü's Sultaniyye adlı eserinde, geleneksel bir devleti inceleme imkânı bulduk. Maverdi eserinde, dini ve siyasi yetkileri elinde bulunduran bir devlet başkanlığı tasarlamıştır. Bu tasarısına, temel oluşturması sebebiyle de başta kendi yaşamından önceki Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen Dört Halife dönemindeki yönetim geleneklerine başvurmuş ve kendi yaşadığı dönemdeki devletin yönetim ve toplum yapısını incelemiştir. Yine aynı sebeple farklı fıkıh mezheplerinin görüşlerine yer vermiştir. Maverdi'nin böyle bir eseri kaleme alması ve eserinde bu şekilde bir yöntem benimsemesi, hiç şüphesiz dönemin şartlarından kaynaklanmaktadır. Fatımiler ile Emevilerin halifelik kurumunun temsilinde ikiliğe yol açması ve devletin yönetiminde Abbasi Halifesi değil Büveyhi Emirlerinin etkin olması devletin yönetiminde krize yol açmıştır. Maverdi de bu krize çözüm üretmek amacıyla meşru gördüğü eski yönetim

geleneklerine ve İslam dininin çeşitli öğretilerine başvurmuş, bu kaynakları, mevcut tarihsel, toplumsal ve siyasal gerçekliklerle birlikte yorumlamıştır.

Maverdi'ye göre, dini ve siyasi otorite tek bir elde toplanmalıdır. Tüm yetkilerin tek elde toplandığı makam, halifeliktir. Çünkü Maverdi'ye göre halkın itaat edebileceği tek otorite, halifelik makamıdır. Bu yüzden, İslam devlet başkanı olan Halife, devletin ana omurgasını oluşturmakta, devletin idaresi ve toplum için yapılan tüm faaliyetler, halifelik makamı ile kesişmektedir. Bu durum, Maverdi'nin dini sorumluluk içerisinde bir devlet yönetimi tasarladığını, İslamiyet'in ilk zamanlarında var olan bu yönetim şekline tekrar ulaşmak istediğini göstermektedir. Bu dönemde, “devletin eşittir halife olduğu” ve “devletin, halifenin bedeni ve ruhunda vücut bulduğu” söylenebilir.

Halife'nin otoritesinin sağlanması ve bu otoritedeki toplumsal meşruiyetin devamı için devlet yönetiminin iyi bir şekilde örgütlenmesi ve devlet-toplum ilişkisinin iyi tesis edilmesi gerekmektedir. Yapılan incelemede, Maverdi'nin söz konusu gerekliliklerin sağlanması için devlet yönetimini; genel, adli ve askeri yönetim şeklinde örgütlediği sonucuna varılabilir. Genel, adli ve askeri yönetim alanı içerisinde yer alan halife, vezir, vali, hâkim, ordu komutanı gibi pek çok devlet görevlisine eserinde tek tek yer vermiş olan Maverdi, onların görevlerinin ne olduğunu, bu görevlerini nasıl yerine getirmeleri gerektiğini ve onların toplumla olan ilişkisini ayrıntılarıyla ele almıştır. Buna rağmen devlet yönetimi; yetki, görev ve sorumlulukların iç içe geçtiği bir yapı görünümündedir. Her ne kadar bu paylaşım yapıldıysa da görev, yetki ve sorumlulukların paylaşımında bir çatışma hali söz konusu olup benzer görevlerin birden fazla görevli tarafından yerine getirilmesi sorunludur.

Maverdi'nin gerek genel yönetim dışındaki yönetim alanlarına devlet yönetimi içinde yer vermiş olması, gerekse devletin görev(li)leri/kamu hizmetleri bağlamında yapılan işler üzerinden kurduğu devlet-toplum ilişkisi, “yönetimin” sadece genel yönetim içinde yer alan yöneticilerin faaliyetlerinden ibaret olmadığını, onun adli ve askeri yönetim boyutları ile toplumsal faaliyetleri de içeren geniş bir boyuta sahip olduğunu

ve belki de en önemlisi, devletin tarihsel olarak modern devlet öncesinde de var olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak Maverdi, tarihsel, toplumsal ve siyasal birtakım gerçeklikleri de göz önünde bulundurarak meşru gördüğü geçmiş dönem yönetim geleneklerine ve farklı dini öğretilere başvurma yoluyla yaşadığı dönemin devleti olan Abbasi Devletindeki yönetim krizine çözüm bulmayı amaçlamıştır. Eserinde, bu amaç doğrultusunda, devletin genel işleyişinin teorik bilgisi oluşturulmuş, devlet nasıl daha iyi yönetilirin bilgisi verilmeye çalışılmıştır. Eserde devletin toplum ile olan boyutuna yer verilmişse de bu boyut, devletin yönetsel işleyişinin, özellikle de halifelik makamının oldukça gerisinde kalmıştır.

Ek: el-Ahkamü's Sultaniyye Eserindeki Tarihsel Örnekler

Örnek Verilen Devlet Gelenekleri
Hız. Peygamber: sayfa; 30, 32, 48, 101, 122, 128, 140, 157, 187, 360. Dört Halife Dönemi: sayfa; 32, 33, 40, 44, 45, 95, 96, 106, 124, 126, 127, 128, 129, 132, 141, 147, 158, 163, 181, 182, 211, 219, 246, 247, 273, 275, 289, 305, 306, 315, 326, 327, 351, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 383, 428, 463, 464, 465, 466, 467.
Emeviler Dönemi: Halife Süleyman b. Abdî'l-Melik (715-717) s. 48; Halife Ömer b. Abdülaziz (717-720) s. 162, 165; Halife b. Melik b. Mervan (685-705) s. 163, 322, 380, 381; Halife Muaviye (680-683) s. 335, 427.
Abbassiler Dönemi: Halife Harun Reşid (786-809) s. 49; Halife Seffah (750-759) s. 49; Halife Me'mûn (813-833)'ün veziri Muhammed b. Yezdan s. 72; Halife Ebu Cafer el-Mansur (754-775) s. 163-164; Halife El Mühtedi Biilah (869-870) s. 163; Halife Me'mûn (813-833) s. 164, 165, 170.
Sasaniler s. 373.
Mezhepler
Şafii Mezhebi: Sayfa; 49, 70, 116, 133, 134, 141, 144, 171, 175, 180, 195, 199, 200, 203, 211, 224, 225, 228, 229, 247, 261, 274, 285, 288, 231, 314, 325, 333, 357, 358, 387, 409, 418, 419, 422, 424, 433, 455, 468.
Hanefi Mezhebi: Sayfa; 115, 116, 122, 123, 131, 132, 136, 137, 143, 171, 175, 180, 199, 200, 219, 221, 222, 225, 228, 229, 242, 243, 250, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 268, 274, 285, 286, 287, 288, 313, 314, 315, 316, 331, 357, 358, 359, 361, 364, 387, 409, 418, 419, 422, 424, 425, 426, 427, 430, 432, 433, 434, 435.
Maliki Mezhebi: Sayfa; 122, 131, 135, 139, 171, 180, 200, 203, 204, 221, 222, 223, 229, 260, 261, 265, 266, 285, 286, 289, 338, 424, 433, 435.
Nakledenler
Alim el-Esam s.29; Cahiliye devri Arap Şair El-Af ve hül Evdi s. 29; İbn Abbas s. 44; Alim Süleyman b. Cerir s. 51; Sahabi Ebu Süfyan s. 99; Amr b. Meymun s. 326; Abdurrahman b. Cafer b. Süleyman s. 128.
Dini Hükümler

Sayfa; 100, 102, 103, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112, 114, 118, 119, 129, 132, 133, 138, 153, 212, 215, 231, 264, 266, 271, 278, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 311, 331, 423, 448.

Etik Beyanı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu beyan ederim. Aksi bir durumun tespiti halinde Akademik İzdüşüm Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazarına aittir.

Destek ve Teşekkür: Bu araştırmanın hazırlanmasında herhangi bir kurumdan destek alınmamıştır.

Katkı Oranı Beyanı: Araştırmanın tüm süreci makalenin beyan edilen tek yazarı tarafından gerçekleştirilmiştir.

Çatışma Beyanı: Araştırmanın yazarı olarak herhangi bir çıkar çatışma beyanım bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Arslan, M. (1983/1987). İslam'da Devlet Düşüncesi ve Kutadgu Bilig. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 13, 67-108.
- Aydın, H. (2001). İslam Hukuku, Devlet ve Ahkam-ı Sultaniye İlişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5(2), 57-79.
- Ayman Güler, B. (2023). *Devlet Bilimi: Göçebe ve Yerleşik Devlet*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Crone, P. (2004). *Medieval Islamic Political Thought*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Çakır, K. (2009). *Maverdi'nin Siyasal Düşüncesinde Meşruiyet Sorunu*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Davutoğlu, A. (1994). Devlet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 9, 234-240.
- El-Maverdi, E.-H. H. (2018). *El-Ahkamü's Sultaniyye*. (A. Şafak, Çev.) İstanbul: Bedir Yayınevi.

- Erkal, M. (1988). El-Ahkamü's-Sultaniyye. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 555-556.
- Güner, A. (2002). Maverdi'nin Hilafet Kuramının Tarihsel Arkaplanına Bir Bakış (I). *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 3-36.
- Hasan, İ. (1985). *İslam Tarihi*. (Komisyon, Çev.) İstanbul: Kayıhan Yayınları.
- Jafri, S. W. H. (1994). Muslim Theories of State During Abbasid Caliphate: A Study of Ahkamus Sultaniya of Abul Hasan al-Mawardi: Summary. *Proceedings of the Indian History Congress*, 55, 820-822.
- Kallek, C. (2004). Maverdi'nin Ahlaki, İçtimai, Siyasi ve İktisadi Görüşleri. *Divan: Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17, 219-265.
- Köymen, M. A. (1976). *Tuğrul Bey ve Zamanı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Little, D. P. (2004). El-Ahkamü's Sultaniyye'ye Yeni Bir Bakış. (A. T. Yüksel, Çev.) *İstem Dergisi*, 2(3), 191-202.
- Lyubashits, V. Y., Razuvaev, N. V., Mamychiev, A. Y., Duravkin, P. M., & Hotsuliak, S. L. (2019). A Traditional State: Principles of the Organization of Power and Managerial Practice in the States of the Ancient World and the Middle Ages. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(3), 397-409.
- Marlow, L. (1999). Reviewed Work: Al-Mawardi: The Ordinances of Government: Al-Ahkam al-Sultaniyya. *Journal of Islamic Studies*, 10(1), 60-62.
- Marriott, E. (2015). *Bir Nefeste Dünya Tarihi*. (E. Yılgür, Çev.) İstanbul: Maya Kitap.
- Menekşe, Ö. (2005). İslam Düşünce Tarihinde Devlet Anlayışı: Maverdi ve Nizamülmülk Örneği. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 5(2) 193-209.
- Ramadhan, F. A., Maulia, S., Al Alif, M. Z., Salsabila, F. & Faiza, A. N. (2025). The Political Ideology of Islam as Expounded

- by Imam al-Mawardi and Its Practical Implementation In Indonesia. *Journal Eduvest*, 5(3), 3259-3271.
- Sarıbıyık, M. (1996). *Maverdi'nin Nasihatül-Müluk'u ve Siyasi Görüşleri*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Weber, M. (2017). *Bürokrasi ve Otorite*. (H. B. Akın, Çev.) Ankara: Adres Yayınları.
- Yazıcı, N. (1992). *İlk Türk-İslam Devletleri Tarihi*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Yıldız, H. D. (1988). Abbasiler. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1, 31-48.
- Yılmaz, H. (2017). *Abbasiler ve Abbasi Halifeleri*. Ankara: Elips Kitap.
- Yurdaydın, H. G. (1971). *İslam Tarihi Dersleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.

STATE ADMINISTRATION IN AL-AHKAMU'S SULTANIYYE BY AL- MAWARDI: A PROJECTION OF TRADITIONAL STATE CONCEPTS

Extended Summary

Aim:

The purpose of this study is to conduct a state analysis through work of al-Mawardi, "al-Ahkamu's Sultaniyye". Can we find traces of the state phenomenon in this work, which provides theoretical information about the functioning of general public law in the 10th and 11th centuries? Moreover, can we today remove public administration/administration sciences from the dimension of the state's executive power, which is squeezed into the administrative part on an organizational basis?

Method(s):

Maverdi and his work, are the subject of this study. The Turkish edition of the work was published by Bedir Publishing House in 1976 with the translation of Ali Şafak. In this study, the 2018 edition of the work, published by the same publishing house, was used as a review tool. First of all, in order to reach the conditions of the period in which the study was written, the study includes notes that are considered important regarding Islamic state knowledge, the Abbasid Caliphate, and our study work, el-Ahkamü's Sultaniyye, and its author Maverdi, in terms of providing a theoretical basis. The most important issue examined here is the conditions in which the work was written and the method Maverdi used in the work. Secondly, in order to reach the stated objectives, the state knowledge and the state-society relationship in this period were examined through the analysis of the work.

Findings:

The period examined in the work corresponds to the pre-modern state, between the 10th and 11th centuries. Therefore, it is possible to describe the state that is the subject of the work we examine as a traditional state. In order to find a solution to the state's administration crisis, Maverdi resorted to old administration traditions and various teachings of the Islamic religion, and interpreted these sources together with the current historical, social and political realities.

Conclusion and Discussion:

In his work, Maverdi designed a presidency that held religious and political powers. In this period, it can be said that “the state equals the caliph” and “the state embodied itself in the body and soul of the caliph”. In the examination, it can be concluded that Maverdi organized the state administration as general, judicial and military administration. Although the work included the dimension of the state’s relationship with society, this dimension remained well behind the administrative functioning of the state, especially the caliphate.